

SZILÁGYI FERENCZ

EMLÉKEZETE.

SZABÓ KÁROLY

II. TARTÓL.

(Olvastott a M. Tud. Akadémia 1878. május 27-én tartott ülésében.)

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Tekintetes Akadémia!

Nem csak az alapszabályok által rendelt kegyeletes szokásnak, hanem legjobb barátom Szilágyi Sándor tagtársunk bizodalmas fölszólításának is kívántam eleget tenni, midőn az általa az osztály megbízásából elvállalt, de csak a fiúi szív fájdalomával teljesíthető kötelességet magamra vállaltam, hogy az Akadémia egyik legmunkásabb veterán tagja: Szilágyi Ferencz fölött tartandó emlékbeszéddel a kegyelet adóját lerójjam.

Nem könnyű föladat ez rám, az elhúnyt nál egy nemzedékkel ifjabbra nézve, ki az ő tevékenységi körétől és színhelyétől folyvást távol éltem, vele ifjú s férfiú korában nem csak közelebbi ismeretségben, de érintkezésben sem állottam, kinek csak a hajlott korú öreggel volt alkalmam néhányszor találkozni, s törekvései irányába, gondolkozásmódjába, lelke mélyébe egy pár pillantást vetni. S hogy még is vállalkozni mertem a föladatra, hogy Szilágyi Ferencznek, mint a tudomány és irodalom emberének hosszú életpályájáról, munkás élete hatásáról, a mennyire egy emlékbeszéd szűk keretében lehet, teljes és hű képet adjak, arra csak az a körülmény bátorított, hogy Szilágyi Sándor az édes atyja életére vonatkozó jegyzeteit, az ő életpályáját megvilágosító s általa gondosan megőrzött ügyiratokat és levelezések egész tömegét, — melyek, óhajta szerint, gyermeksege, ifjusága és férfikora működésének színhelyén Kolozsvárt a reform. főiskola könyvtárában lesznek megőrzendők, — rendelkezésemre bocsátani sziveskedt. Ezek alapján törekszem a kortársai által oly sokszor

föltre ismert s elítélt férfiú életét elfogulatlanul, igaz világitásban tüntetni föl, és így emlékezetének az utókor előtt igazságot szolgáltatni.

Szilágyi Ferencz 1797. április 14-dikén született Kolozsvárrt. Atyja, a külföldi egyetemokról három évvel az előtt visszatért Szilágyi Ferencz, Erdély ezen legtekintélyesebb református egyházának közkedvességben állott papja volt, ki egyházi beszédeivel, melyekben a régi dogmatikai iránynyal szakítva, hittudományi fejtegetések helyett az általános emberire, az erkölcstani elvek hirdetésére helyezte a fösúlyt, névének nagy népszerűséget szerzett. Az ifjú pap azonban, ki a történelmet Schlözertől és Spittlertől, a hellén és latin irodalmat Heynetől tanulta lángolón szeretni, vonzalmát érezve s hivatását követve, nem habozott magát elhatározni, hogy tekintélyesebb és jövedelmezőbb papi állását az akkor igen is mérsékelt jövedelmű tanári pályával cserélje föl, csak hogy életét kedvencz tanulmányainak szentelhesse. Első fia Ferencz születése után 1797. szeptember 8-dikán áthelyeztette magát a kolozsvári ref. főiskolába a történelem és classica philologia tanszékére. Ez állásban működött, mint az új idő embere s a hamvaiból föléledt nemzeti irodalom buzgó munkása, nagy hatással s érdemekben gazdagon, 24 éven át, midőn tanszékét fiának átadva, a hittudományi tanszékre lépett át. Ő volt Erdélyben az első tanár, ki a történelmet oknyomozólag s magyar nyelven adta elő.

Ezen ritka tudományos műveltségű atyának s édes anyjának, a genfi születésű Foulquier Máriának, köszönhetette a gyermek Szilágyi Ferencz az értelmi fejlődésére s később tudományos művelődése irányára döntő hatású első benyomásokat. A mint a hét éves gyermek 1803. tavaszán iskolába lépett, tanítása vezetését atyja vette kezébe, fokozatosan fejlesztette a gyermek tehetségeit, s később, midőn értelme erősbödni kezdett, felköltötte lelkében a történelem és az ókori remek irodalom szeretetét. A korán fejlett fiú az 1809-dik év őszén a gymnasiumi osztályok végeztével, a felsőbb tudományok hallgatására lépván,

kiváló szorgalommal adta magát a hellén irodalom tanulmányozására; atyja vezetése mellett már ekkor sikerrel olvasta és fordította Homérosz hőskölteményeit, Theokritosz idylliumait, Xenophon válogatott darabjait s Plutárkhosz életrajzait.

A serdülő ifjúnak az ókori remekírók örökszép művei által meghatott lelke könnyen föltárult azon eszmék előtt is, melyek e korban az erdélyi hazafiakat lelkesítették; a közön-séggel együtt lelkesült ő is a nemzeti nyelv és irodalom s különösen a magyar színészet ügyéért, mely Kolozsvárrt akkor napi kérdés volt. Midőn az idős b. Wesselényi Miklós 1809-ben atyja házánál látogatást tett s a 12 éves tanuló vállát megveregette, ez nem annyira a híres hazafit bámulá benne, ki mennydörgő szónoklataival a törvénytelen ujonczozást meghusította, mint a kolozsvári nemzeti színház alapítóját, kinek áldozatkészsége tartotta fönn az első erdélyi s akkor legjobb magyar színésztársaságot. A következő évben Kolozsvárra jött Vándza Mihály társaságának előadásai igen nagy hatással voltak rá, s maga is föllépett egy műkedvelő társaságban, mely 1811-ben Méhes Sámuel tanárnál tartotta előadásait. Vándza buzdítására ekkor kezdett szindarabok fordításával is foglalkozni. Rövid idő alatt lefordította Sanjenstől »Johanna nápolyi királynét«, Kotzebuetól a »Szerecsen rabszolgákat« és »Preciosát, a szép cigányleányt«, melyért tiszteletdíjjal az előadás alkalmával egy páholyt kapott. Ezek voltak irodalmi első szárnykisértgetései.

A reform. főiskoláknak akkori szervezete szerint Szilágyi Ferencz 6 év alatt végezte a bölcészeti, jogtudományi és hittani 2—2 éves tanfolyamokat. Ekkor, mint végzett ifjú, kiknek legjelesbjeit volt szokás az akkori tanrendszer szerint a gymnasiumi osztályok változó tanítóíul alkalmazni, a kiszabott vizsgálat letétele után, 1815. febr. havától fogva fél évig mint helyettes, a következő egész tanéven át pedig mint rendes köztanító működött a költészeti osztályban. Tanítványaitól s a főiskolától 1816. július 5-dikén búcsúzott el »Az olválás keserve és öröme« című versezetével.

Mint hogy atyja házat a tanügy és irodalom férfiai szívesen és gyakran fölkeresték, az ifjú Szilágyi már iskolai pályája alatt szerencsés volt több tekintélyes íróval megismer-

kedni. Kazinczy Ferencz 1816-ban, erdélyi utazása alkalmával, látogatást tett Szilágyi tanárnál. Ott volt ez alkalommal többek közt Kenderesy Mihály kormányzékai tanácsos, maga is író. A beszélgetés folyama a Hóra világra térvén át, József császárt ez ügyben egyik fél vádolta, a másik védelmezte; vita után azonban abban mindnyájan megegyeztek, hogy ezt a kérdést határozottan eldönteni nem lehet. »El lehetne azt dönteni, — szólott közbe az ifjú Szilágyi, — a bécsi titkos levéltárakból.« »El ám, volt a válasz, csak hogy oda fiam nem jutsz be.« A végzet, az igaz, hogy majdnem fél század múlva, teljesedni engedte az ifjú vágyát, s csakugyan övé az érdem, hogy e kényes és nehéz kérdés tisztába hozatalára minden lehetőt megtett. Döbrentei Gáborral is atyja házában ismerkedett meg, s ennek, mint az »Erdélyi Múzeum« szerkesztőjének buzdítására lépett föl ezen folyóirat X-dik füzetében (Pest, 1818.) »Franklin élete« és »Példák Franklin írása módjára« című közleményeivel.

A mint az iskolától búcsút vett, 1816. őszén súlyos betegségbe esvén, e miatt a következő év nyarát a radnai fürdőn kellett töltenie. Ezen körülmény hátráltatta őt azon szoros vizsgálat letételében, melyet, mint atyja óhajta és saját vágya szerint tanári pályára készülő s e czélból külföldi egyetemekre szándékozó ifjúnak, ki kellett állania, hogy majd egyetemi pályája végeztével, a főiskolák elöljáróságai által, a tanári hivatalok betöltésének jogával bíró egyházi főtanács figyelmébe ajánlható legyen. Ezen vizsgálatot latinul, az akkori törvényes szokás szerint a nagy-enyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi 3 reform. főiskola tanári kara előtt kellett tette le, általában kitűnő sikerrel, de kivált a classica irodalomban különösen a hellén irodalomban kitüntetett előmenetelért megkülönböztető dicsérettel és ajánlással. Így azután a felségtől, az erdélyi reform. egyházi főtanács ajánlására, a göttingeni egyetem látogatására engedélyt nyervén, 1818-ban október végén Bécsbe ment, hol szinte fél évet töltött, idejének egy részét a polytechnicumban a természettudományok s különösen a vegytan hallgatására használva.

Göttingenben három esztendőt szándékozott tölteni Németország akkori politikai viszonyai miatt azonban ott

másfél évig is csak nagy bajjal maradhatott. Ekkor kénytelen volt visszatérni, miután némely bölcsészeti előadások mellett a történelmet Heerentől, a classica literaturát Mitscherlich-től és Dissentől, az államtudományt Sartoriustól, a természettant Mayertől és a természetrajzot Blumenbachtól hallgatta. Az ő kimenetelére ugyanis épen azon időre esett, mikor a rajongó ifjú Sand, a németországi szabadelvű törekvésekre gúnyt és élceket szóró Kotzebuet Manheimban, 1819. mart. 23-dikán, megölte. Minthogy ezen politikai gyilkosság a német nemzeti szabad szellem, a kormányok hite szerint pedig a demagogia törekvéseinek nyilatkozata volt; a bécsi kormány attól tartott, hogy ezen veszedelmes szellemet a külföldön tanuló magyar ifjak is beszívják, s már azon év aug. 30-dikán I. Ferencz Handbiletet intézett gr. Teleki Sámuel erdélyi cancellárhoz, melyben minden külföldön lévő erdélyi tanuló visszahívását megparancsolta. Külföldi egyetemekre 1815 óta mindössze 30 erdélyi ifjú utazott s ezek egy része már visszatért. Bécsből szept. 29-dikén indult el a parancs a hannoverai osztrák ügyvivőhöz Greiffenegg lovaghoz, hogy a Göttingenben tanuló 4 erdélyi ifjút azonnal hazamenetelre utasítsa. Midőn e rendelet az illetőkkel közöltetett, Szilágyi Ferencz kérdést intézett az egyetem rectorához: »Úgy vegyük-e e kijelentést, mint rectori rendeletet, hogy az egyetemet elhagyjuk?« — »Koránt sem, — válaszolá a rector, — Önök nem vétettek a mi törvényeink ellen s tőlünk itt folytathatják tanulmányaikat.« Néhány nap múlva Szilágyi maga és társai nevében egy általa szerkesztett folyamodványt nyújtott be az ügyvivőhöz, melyben a kellő útiköltség hiánya, s a késő őszi és téli út nehézségei miatt haladékot kértek, maga részéről orvosi bizonyítvánnyal is igazolván ott maradása szükséges voltát. Híjában vetette közbe magát érdekökben a hannoverai cultusminister is; az erdélyi cancellaria 1820. január 7-dikén, felsőbb parancsra rendeletet küldött az erdélyi kormányzéknek, utasítsa az ifjak szüleit, hogy fiaiknak a szükséges úti költséget küldjék meg; a hannoverai ügyvivő pedig, Bécsből vett parancsra, április havában fölhívta az egyetemi gondnokot, hogy az erdélyi ifjakat az egyetemről utasítsa ki. Az osztrák kormány e rendeletére, melyet az egyetem az ifjakkal

közlött, de nem úgy közlött, mint maga részéről való kiutasítást, Szilágyin kívül a többiek azonnal haza indultak; ő azonban nem csak az egész tanévet Göttingenben töltötte, hanem azután augusztus havában a Rajna vidékén, szeptemberben pedig Schweiczban tett rá nézve tanulságos utazást.

Bécsbe 1820. októberben visszatérvén, a mint szabály szerint a rendőrségnél jelentkezett, ott kérdőre vonták, miért nem engedelmeskedett a visszahívó rendeletnek, s megparancsolták, hogy a várost három nap alatt hagyja el. Csak az atyjával jó viszonyban állott erdélyi cancellár gr. Teleki Sámuel pártfogásának köszönhetette, hogy engedélyt nyert addig maradni Bécsben, a meddig neki tetszik.

Majdnem egy évet időzvéen Bécsben, ez alatt részt vett a barátja, Igaz Sámuel által 1821-ben kiadott első magyar »Zsebkönyv« szerkesztésében, s abban »L. Mátyás király« című történelmi rajzot s »Csáky Lóra« cím alatt egy kis történelmi beszélyt tett közzé. Munkatárs volt az akkor Pánczél Dániel által szerkesztett »Magyar Kurir«-ban is, melybe különösen külföldi közleményeket adott. Ezek miatt gyakran meggyűlt a baja a censurával, mely mindig törölgette megjegyzéseit, s egyszer a »Beobachter«-ből, Metternich lapjából, átvett cikket is kitörölt, mi alkalmat adott a szerkesztőnek a censor igazságtalan eljárása ellen panaszt emelni.

Bécsben léte alatt történt, hogy az erdélyi ref. egyházi főtanács a kolozsvári főiskolában megürült hittudományi tanszékre idősb Szilágyi Ferenczet áthelyezte, s helyébe a történelem és classica philologia tanárává 1821. júl. 8-dikán az e tanszékre már előre kijelölt 24 éves ifjú Szilágyi Ferenczet nevezte ki. E hivatalát atyja kezéből azon évi szept. 25-dikén vette át, midőn székét »A historia és classica-philologia becséről« tartott beszéddel foglalta el, s folytatta 27 éven át az 1848-diki forradalom elejéig.

Tanársága első évtizedében több apróbb dolgot tett közzé a bécsi »Magyar Kurir« mellett megjelenő »Kedveskedő«-ben és a Pethe Ferencz által 1827-ben alapított »Erdélyi Híradó« melléklapjában a »Nemzeti Társalkodó«-ban, melynek 1831-diki évfolyamában, az akkor Erdélyben nagy zajt ütött Laczkó-féle polemiaiban ő volt a névtelen »Szabad

Székely« és »Szabad Szász« hasonlóan névtelen ellenfele. Ezen polemia következtében hagyta félbe ezen lapban való munkásságát, az 1831. évfolyam utolsó számához mellékelte és saját neve alatt kiadott elbúcsúzó nyilatkozatával. Önállóan kiadta ez időközben, 1829-ben, a kolozsvári kül-magyar utczai ref. templom újra építésének megkezdése alkalmával, »A kolozsvári evangelico-reformata eklezsia története« című, addig föl nem használt forrásokból is dolgozott monographiáját, s azt 1500 példányban kinyomatván, az összes példányok árát az egyház-építési pénztár részére följánlotta.

Eddigi kisebbszerű s elszórva megjelent dolgozatai rég magukra vonták ugyan a tudomány és irodalom emberei figyelmét; széles körű s alapos tudományával Erdélyben eddig is elismerést vivott ugyan ki magának: de írói hírét szélesebb körben tulajdonkép csak az általa 1832-ben megindított »Klio« I. kötetével alapította meg; ezen igen sikerült vállalatával tette nevét a magyar tudományos közönség előtt kedvelté sőt népszerűvé.

Hazánk akkori irodalmi viszonyai közt a történelmi zsebkönyv alakjának választását nagyon szerencsés gondolatnak mondhatjuk, nem csak azért, mert Németországban Raurer a Historisches Taschenbuchal megmutatta, hogy ezen alakban a tudományt a nagy közönséggel is meg lehet kedveltetni, nem csak azért, mert hazánkban ekkor volt a szépirodalmi zsebkönyvek, az Aurorák fénykora, hanem főképen azért, mert nálunk az egyetemes történelem művelése ekkor annyira el volt hanyagolva, hogy e szakbeli bármily becses nagyobb szerű tudományos munkától is alig lehetett volna bátást reményleni; míg a nagyobb fontosságú világeseményekről s a hazai történelem érdekesebb mozzanatairól irt kisebb monographiák válogatott gyűjteményének mulhatlanul érdekeltséget kellett ébreszteni. E számításában Szilágyi Ferencz nem is csalódott. Zsebkönyve, melyből az I. kötet két év múlva, 1834-ben második, némileg javított kiadást ért, a II. és III-dik kötet pedig 1833-ban és 1836-ban jelent meg, nagy olvasó közönséget hódított. Az I. kötet előfizetőinek száma Erdélyből 594, összesen 649, a II-diké Erdélyből 583, összesen 705

volt. Még ma is lehet vén embereket találni, kik a Kliót mint ifjúkori kedves olvasmányukat emlegetik.

A Klió első kötetét, melynek legkiválóbb cikke »Lengyelország háromszori felosztása és végromlása« akkor igen korszerű volt, nem csak a nagy közönség fogadta föltűnő érdekléssel, hanem a Magyar Tudós Társaság is 1833. novemberben tartott nagy gyűlésében dícsőrettel megemlítenének ítélte, s szerzőjét ugyan e gyűlésen nov. 15-dikén tagjává választotta.

Ezen zsebkönyv, melynek valamennyi cikkét, a XVII-diki századi Mikó Ferencz »Erdélyi históriáját« kivéve, mind a három kötetben a kiadó maga írta, az akkori censurái viszonyok közt föltűnően szabadelvű szellemben van szerkesztve. S megjelenése csak úgy történhetett, hogy a könyv kinevezett censora, Kedves István kolozsmonostori apát, egy közszeretetlen álló fölvilágosodott művelt férfiú, maga ment el a szerzőhöz, végig hallgatta a fölolvastott cikkeket, megtette észrevételeit, s a változtatásokban a szerzővel kiegyezett. Csak néhány pontra nézve nem jöhetett létre egyezés; ezen helyek a nyomtatványban pontokkal vannak jelölve, de a szerző példányában, — melyet fia Sándor az atyja és nagyatya életére vonatkozó adatgyűjteményével együtt a kolozsvári ref. főiskola könyvtárának ajándékozott, — ezen akkor igen szabadelvű politikai s vallásos nézeteket hirdető helyek a szerző saját kezével bepótolva olvashatók.

A Klió szerzője kiváló becsülési közé tartozott ez időben az erdélyi szabadelvű párt egyik legtekintélyesebb vezetője: Kendefi Ádám is. Csak egy kifogása volt az egész ellen; nem szerette egyik cikkének Napoleon-ellenes irányát. S mint-hogy Kendefi jól tudta, hogy az 1828-ban elhalt idősb Szilágyi Ferencz, az ő atyjának egykori nevelője, Napoleonnak nagy tisztelője volt: azt kérdezé Szilágyitól: »Mit mondana az atyja, ha élne, arra hogy Napoleon ellen irt?« — »Azt, felelé, hogy jól tetteid fiam, hogy véleményedet szabadon kimondottad.«

Szilágyi a Klióból még két kötetet szándékozott kiadni; a IV-dik kötetben Mohamed életének és Mikó Ferencz Erdélyi Historiájának bevégzésén kívül mind hazai történelmi cikkek, az V-dikben csupán »Az Észak-Amerika szabadsá-

gáért folyt viadal« közlését ígérte: de e többször kijelentett szándékát a mind szigorubbá vált censura miatt, miután a derék Kedves István, emberséges eljárásáért, ezen különben díjtalanult viselt hivatalától fölmentetett, nem teljesíthette.

Az Erdély legújabb kori történelmében oly nevezetes 1834-diki kolozsvári országgyűlésen Szilágyi jegyzeteket vezetett, melyeket »Egy lap Erdély legújabb történelméből« című akadémiai értekezésében (Pest. 1867.) föl is használt. Jelen volt a következő 1837-diki szobeni országgyűlésén is.

Már ekkor összeköttetésben állott a báró Jósika családdal. Az öreg b. Jósika János kormányzó őt igen kedvelte, szívesen társalgott vele s gyakran hívta házához. Így ismeretségbe s barátságba jött az erdélyi conservatív párt kitünőbb férfaiival. Ezen kör befolyása, mintegy észrevétlen, nagy hatást gyakorolt az alapjában szabadelvű férfiú politikai nézeteinek s gondolkozásmódjának átalakulására. Az Erdélyben 1831-ben keletkezett s mind erősebben terjedő reformtörekvések és ellenzéki mozgalmak, melyek a vármegyék gyűlésein s különösen az 1834-diki országgyűlésen igen élénk kifejezést nyertek, a conservatív párt előtt nagyon is szükségesnek tűntették föl, hogy, miután az ellenzék az ekkor Méhes Sámuel ref. tanár által szerkesztett Erdélyi Hiradóban eszméi terjesztésére hatásos fegyverrel rendelkezett, Kolozsvárrt a conservatív irány és a kormány érdekei képviselésére egy második politikai lapot alapítson, s a közvéleményre sajtó útján is igyekezzék hatást gyakorolni. E lap vezetésére a párt Szilágyi Ferenczet szemelte ki és nyerte meg. Így lépett ő, mint lapszerkesztő, a politikai küzdelem rá nézve annyi keletlenkedéssel s keserűséggel járt pályájára, melyen népszerűségét elvesztette, s azért cserében még csak anyagi jutalomban sem részesült; mert a párt a lapért csak annyit áldozott, a mennyit annak kiállítása körülbelől fölemésztett.

Az engedélyt felsőbb helyről megnyervén, 1841-ben indította meg hetenkint kétszer megjelenő lapját »Múlt és Jelen« cím alatt, a »Hon és Külföld« tudományos és szépirodalmi mellékklappal együtt. Ezek mellett 1843. és 1844-ben »Magyar gyermekbarát« cím alatt egy kitünő tapintattal szerkesztett s maig is becses gyermek-folyóiratot is adott ki

évenként 2—2 kötetben. A főlap szerkesztésén kívül Szilágyi a két melléklapba számos történelmi cikket s kisebb közleményt dolgozott. Lapjában, melyet 7 évnél tovább vezetett, nyíltan, határozottan, erélyesen harczolt az általa vallott elvek mellett, s nem hagyta magát visszariasztatni a küzdelem teréről, mely részére oly kevés rózsát s annál több tövist termelt. Ha végig lapozzuk a hagyatékában fennmaradt s vastag csomagot tevő eredeti úgyiratokat, melyek ezen hírlap ügyére vonatkoznak, látjuk, hogy őt szerkesztői működése nem csak az akkor uralkodott közvélemény előtt tette nem kedvelt személylé, hanem surlódásokba, összeütközésekbe vitte az ellenzék tekintélyes embereivel, a censurral, a hatóságokkal, gyakran magával a kormányzattal is; meghasonlást idézett elő közte s a szabadelvű lap szerkesztője Méhes Sámuel tanár s többi tanár társai között, s nem egyszer kedvetlenséget s kárhoytatást vont rá a főiskolai előljáróság s az egyházi főtanács részéről. Ily pályán egész odaadással munkálni s a lehetőség utolsó perczéig kitartani mindenestre nagy lelki erőre mutat, melyet csak az az egyéni meggyőződés fokozhatott és edzhetett meg, hogy működésével a hazának hasznos szolgálatot tesz; minthogy az ellenzék iránya, elvei és tettei, hite szerint, a nemzet jövőjére nézve üdvös eredményre nem vezethetnek.

Az 1848-diki márczius 15-dikére következett izgalmas napokban Szilágyi Ferencz mint szerkesztő és tanár állása egyiránt nehezebbé vált; az unióért s egy szebb, dicsőbb jövőért rajongásig lelkesült ifjúság ingerültsége személye és lapja ellen mind zajosabb tüntetésekben tört ki. Minthogy a »Múlt és Jelen« április 7-diki számában Szilágyi a kolozsvármezei közgyűlés egyik szónokának beszédére, mely az erdélyi országgyűlés rögtöni összehívását sürgette, a közvéleménynek nem tetsző megjegyzéseket tett, s egyszersmind a gr. Teleki József erd. kormányzó által az ugyancz ügyben zajosan tüntető ifjúság tömegéhez intézett emlékezetes szavakat »az urak pedig takarodjanak haza« fölemlítette, ablakait az ifjúság még azon éjjel beverte; más nap pedig, miután Pálfi János vezérlete alatt az »Unió vagy halál!« jelszóval jött székely küldöttség megérkezett, a lap említett számát a fölizgatott szenvedély zajos kifakadásai közt nyilvánosan megégette.

A személyét is fenyegető tüntetések elől Szilágyi Ferencz Kolozsvárról még azon éjjel eltávozott s Pestre menekült.

Ez után néhány hét múlva, május 4-dikén, az egyházi főtanács teljes gyűlése, a politikai ellenfélben a tanárt is büntetve, őt hivatalától »a rendkívüli körülmények tekintetéből« azonnal fölhíggesztette, ügyének kinyomozását s kihallgatását a főiskolai előljáróság köteleességévé tévén. Ezen végzés következtében a tanuló ifjúság május 17-dikén rohamkérvényt intézett az előljárósághoz, melyben Szilágyinak a tanárságtól való végleges elmozdítását követelte. Az előljáróságnak ez ügyben tett fölterjesztésére az egyházi főtanács július 3-dikán tartott ülésében az elmozdítást, a vádlott kihallgatása nélkül, elvileg kimondotta, s a főiskolai előljáróságot fölszólította, adjon véleményt a megüfölt tanszék betöltése iránt; s a beadott vélemény alapján, helyébe mint pótló tanárt Régeni Istvánt nevezte ki.

Ez eljárás ellen sikertelen volt az egyházi főtanácshoz Pestről aug. 1-ről intézett kérelme, melyben kihallgatását s maga védhetését kívánta; hasonlóan sikertelen maradt 1849. január 22-dikén a magyar cultusministeriumhoz visszahelyeztetése iránt beadott kérelme. Szász Károly államtitkár ekkor személyesen kijelentette neki, hogy a ministerium a protestánsok egyházi és iskolai ügyeibe rendelkezőleg, parancsolólag nem avatkozhatik; azonban a panaszló, ha ügyében alaki vétség s így rajta igazságtalanság történt, sérelme orvoslásáért a miniszterhez folyamodhatik s annak igazságszeretetére biztosan számíthat. A Szilágyira nézve sérelmes egyházi főtanácsi itéletet csak 1850. szept. 16-án semmisítette meg az akkori erdélyi katonai kormányzó Szebenben kelt rendelete; melynek következtében az egyházi főtanács meghagyta a kolozsvári főiskola előljáróságának, hogy Szilágyi Ferenczet szólítsa föl, nyilatkozzék, vissza kívánja-e foglalni tanári székét. Ezen fölszólítás azon évi okt. 30-dikán hivatalosan meg is történt; Szilágyi azonban, az erkölcsi elégtétellel megelégedve, elbagyott tanári székére többé vissza nem kívánczolt.

A márcziusi mozgalmak legelső benyomása alatt írta Szilágyi Ferencz, Magyar János álnév alatt »Erdély és az Unió« című s hely nélkül (Szebenben) nyomtatott rövid poli-

tikai röpiratát, mely csak Pestre költözése után 1848. május havában jelent meg. E röpirat azonban, melyben a két haza összekapcsolásának különösen Erdélyre nézve káros következményeit fejtegette, a bekövetkezett viharos idők zajában minden hatás nélkül hangzott el.

A forradalom megbukta után Szilágyi Ferencz életében nevezetes fordulat állott be. Az akkori magyarországi csász. kir. teljhatalmú polgári biztos b. Gehringer Károly felszólítására elvállalta a kormány közléseire szolgáló magyar politikai napilap szerkesztőségét, s e lapot 1849. nov. 15-dikén »Magyar Hírlap« czim alatt megindította s három évnél tovább 1852. decz. végéig vezette. A lap jogot nyert s kötelezve volt a hivatalos közlemények és hirdetések közzétételére, de nem hivatalos részében a kormánytól független volt. Szilágyi mint szerkesztő az akkori viszonyok közt minden lehetőt elkövetett, hogy lapját, különösen jó irodalmi tárczájával, a közönség előtt minél érdekesebbé, becsesebbé tegye. Belső munkatársai voltak: Nádaskay Lajos, Tóth Dénes, Vértay Ernő, Bulyovszky Gyula, Mikulás János, utóbb Török János és Kecske-méthy Aurél; a Tárczában, melynek szerkesztését elébb Kővári László s azután Salamon Ferencz vezette, b. Kemény Zsigmondtól, Csengery Antaltól, Gyulai Pál s több jónévű írótól adott cikkeket; külföldi levelezői voltak rendes fizetéssel: Simonyi Ernő, b. Jósika Miklós, Csernátoni Lajos s más menekültek. E lap törekvését, mely Magyarország s a magyar nemzetiség jogainak elvileg való föntartására, az eltiport magyar alkotmány iránti hűség óbrón tartására volt irányozva, a kormány azzal akarta ellensúlyozni, hogy a Császár Ferencz által 1850-ben alapított »Pesti Naplót« esztendeig subventióban részesítette, azonban ezen lap nagyosztrák szelleme a magyar közönségnél oly ellenszenvvel találkozott, hogy 1851-ben a kiadó tulajdonos Emich Gusztáv jónak látta a szerkesztőséget megváltoztatni, mi a subventio elmaradását vonta maga után.

A »Magyar Hírlap« elfoglalt álláspontját s magatartását a legérdekesebben jellemzi az 1849. decz. 2-diki alkalmi cikk, mely az uralkodót egyenesen felszólítja az amnestia megadására. E cikk rendkívüli hatást keltett, lefordították s közöl-

ték német, francia s angol lapokban. Bécsben e miatt nagy lett a kormány haragja. Minthogy azonban a cikk Gehringer Bécsben léte alatt helyettese gr. Lamotte egyenes tudtával látott világot, a szerkesztőt más baj nem érthette, mint hogy Gehringertől Bécsből decz. 8-dikáról dorgáló rendeletet kapott. Ennek következtében szükségesnek látta Szilágyi, a minis-teriumhoz 1850. január. 12-dikén kelt fölterjesztésében, a maga politikai nézeteit, lapja szellemét és irányát tüzetesen fejtegetni és igazolni. E fölterjesztés a hatalommal szemben férfiasan, nyiltan, szabadon van tartva. Az egöszet átható szellem ismertetésére elégnék hiszem csak egyik nevezetes helyét idéznem, mely magyar fordításban így hangzik: »Háromszoros érdeken csügg a magyar nemzet hihetetlen szívóssággal és határtalan lelkesültséggel; ezen háromszoros érdek fölöleli: a biztos garantiákat az alkotmányos szabadságra nézve (melyről a márczius 4-diki alkotmány mindenestre kezeskedik), nemzetisége megőrzését, és a területi épség föntartását. Teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy a nemzetnek ezen javai elvesztéséért semmi kigondolható szabályozás, semmi erkölcsi emelkedés, semmi anyagi jólét nem nyujthatna kárpótlást és hogy szavaim csak a pusztában hangzanának el, ha meg akarnám kísérteni ez érdekek megtámadását, sőt többet mondok, a népet a kormánytól, melynek organumául tartják lapomat, teljesen elidegeníteném.« — Ki tagadhatná, hogy a forradalom első napjaiban annyira elítélt, elkárhizatott lapszerkesztő, most annak leveretése után, az elnyomott magyar nemzet közérzelmét és meggyőződését a zsarnok kormány előtt híven tolmácsolta?

1850-ben aug. 20-dikán, az uralkodó születésnapján, a nemzeti színházban történt tüntetés alkalmával a csendőrök néhány embert elfogtak s a színház előcsarnokában bántalmaztak. Ezek ügyében a »Magyar Hírlap« erős cikket irt, s midőn a kormány emberei a színház bezáratását kezdték emlegetni, ez ellen is megtette felszólalását. Mind ezért, mind az oroszok által fölégetett Losonc részére leendő gyűjtés általa tett indítványozásáért, — melynek eredménye a szerkesztőséghez befolyt 2450 forint s néhány kr. lett, — a kormány részéről a dorgálás nem maradhatott el.

Az akkori időben gomba módra termettek az emlékiratok, melyeket a kormány gyártatott, hogy az elégedetlen Magyarországot mily kormányrendszerrel, mily úton módon lehetne boldogítani. Az öreg Szilágyival is készítették egyet. Az ő véleménye nem helyez nagy súlyt a kormány alakjára, de a magyar nemzetiség s az ország területi épségének tiszteletben tartatását határozottan követeli. Nem is kérdeztek többé tőle tanácsot. Hasonló fogadtatásban részesült egy másik emlékirata, melyben kifejtette, hogy Paskievics híres mondata »Magyarország felséged lábainál fekszik« ellenében ki kell tüntetni, hogy Magyarországon orosz rokonszenv nem létezik.

Ez időben írta s tette közzé »Erdély gyásznapjaiból« című történelmi rajzát, a fia Sándor által 1851-ben szerkesztett »Nagy-enyedi Album«-ban. Érdekeseen beszél el e cikkben Enyed városának s az ottani főiskolának a régiebb időkbeli szomorú viszontagságait, s egy szemtanú után adja Enyednek 1849. január havában történt iszonyú földúlását.

A kormány, az 1852. május 7-dikén kelt sajtórendtartás értelmében, egy valódi hivatalos magyar napilap megindítását elhatározván, erre Szilágyi Ferencznek adott kiváltságot, ki is a Magyar Hirlapot 1852. végével megszüntetvén, 1853 elején átvette a kormány hivatalos közlönyének nyilvánított »Budapesti Hirlap« szerkesztését, s azt négy éven át 1856. végéig vitte. Miután azonban a lap magatartása s a szellem, mely több cikkében nyilatkozott, a kormány helyeslésével nem találkozott, s az akkori birodalmi belügyminister 1856. nov. 16-diki rendelete által Szilágyinak tudtára adta, hogy működését az év vége után többé nem kívánja igénybe venni, ő visszavonult, s a hivatalos lap szerkesztését az adott viszonyokkal inkább megalkudni tudó Nádaskay Lajos volt segédszerkesztő vette át.

Az akkori kormányzati és sajtó-viszonyok mellett mily nehézségekkel járt még egy hivatalos lap szerkesztése is, annak bizonyítására a sok közül elég lesz csak egy esetet említenem. Miklós czár haláláról (1855. márcz. 2.) Szilágyi táviratot kapván, azt lapjába beiktatta: de Protmann rendőrfőnök, ki hivatalos táviratot nem kapott, a helytartó Albert fő-

herczeg szárnysegédéhez fordult, s ez a gyanúsnak látszó közleményt kitérőltette. Nem lévén a hír a reggeli lapban, Szilágyi Protmannhoz s onnan Hauerhez sietett. »Ez a hír nem lehet igaz, — mondá neki Hauer, — mert én nem kaptam tudósítást.« — »Akkor, — válaszolá a jól értesült szerkesztő — méltóztassék Bécsben kérdést tenni, de nem a lapot lefoglalni.«

A szerkesztői állástól elmozdított Szilágyi, folyamodása következtében, 1857. aug. 6. nyerte meg kineveztetését a soproni kerületi iskolai tanácsosságra, mely hivatalában mint azon kerület protestáns fő- és középiskoláinak felügyelője, az iskolai tanácsosságok 1861. okt. havában történt megszüntetéséig, 4 éven keresztül buzgón s elméleti és gyakorlati képzettségének megfelelő sikerrel működött. Ez idő alatt hivatalos teendőitől üres idejét ismét történelmi tanulmányaira fordította. Már 1856. aug. 10-én folyamodást adott be b. Bach belügyministerhez, s engedélyt kért, hogy az 1784-diki Hórávilágra vonatkozó hivatalos ügyiratokat, melyek az egykori erdélyi cancellária levéltárával a cs. kir. belügyministeriumi levéltárba kerültek, az e korszakról irandó munkájához felhasználhassa. Egyenesen kifejezi e folyamodásában, hogy szándéka az akkori időben elterjedt s azóta is hagyományos mondát, mely szerint e pórlázadás földidézésében József császárnak is némi része volt volna, megczáfolni, s így az ember szerető császár emlékezetét ezen, az ő eddigi tanulmányai s hite szerint igazságtalan rágalmazó mocsoktól megtisztítani. A kívánt engedélyt a belügyminister már nov. 10-dikén megadta, de csak azon föltétel alatt, hogy kéziratát a nyomtatás előtt előleges átnézés végett hozzá fölterjessze. Ezen engedélyt és Bécshez közel eső soproni lakása előnyét felhasználva, ezen 4 év alatt az említett levéltárban és a kamarai, ugy a m. kir. udvari cancelláriai levéltárakban, — melyek használására időnkint engedélyt nyert, — fáradhatatlan szorgalommal dolgozott, s mivel csak sajátkezű másolatában bízott meg, tömérdek oklevelet s ezek közt számos igen becses darabot másolt le nem csak a Hóra-világra, hanem általában Erdély XVIII. századi politikai, egyházi és társadalmi történelmére vonatkozó. Egy kérdésben, a báró Dániel István-féle ügyben, bebocsáttatást

nyert a császári családi levéltárba is, s onnan is kapott másolatokat.

1861-ben okt. havában rendelkezési állapotba helyeztetvén, s már 1862. jan. 28-dikán ő felsége által »az iránta s legmagasb háza iránt nehéz időkben bizonyított hű odaadásért« legmagasb elismerés mellett nyugalmaztatván, Budára tette át lakását. Ezentul egészen tudományos buvárlatainak s irodalmi munkásságnak szentelte minden idejét s 70—80 éves korában sem lankadó szellemi erejét. Évenként heteken át dolgozott a bécsi levéltárakban, még többet a budapestiekben, s két ízben hosszasabban időzött és másolt Zsibón a báró Wesselényiek egyik ágának levéltárában.

Még nyugalmaztatása előtt, 1861. tavaszán, lépett föl ismét az irodalom terén »Az erdélyi unio« című történelmi monographiával, mely egy részét képezte »Az erdélyi részek történelmi és politikai szempontból« cím alatt általa kiadni tervezett nagyobbszerű dolgozatának. E munkájában az alkotmányos élet 1860. végén történt helyreállítás után előtérbe tolt unio kérdésének multját 1741-től 1848-ig diplomatikai hitelességgel adja elő, kimutatva s bebizonyítva, hogy a szentesített és így többé kérdés vagy vita alá nem vonható, de tetteleg még életbe nem léptetett törvény végrehajtásának, a két haza egyesülésének, mely a birodalomra nézve is életkérdés, az »egyedül üdvözítő törvény és jog« történelmi alapján kell megtörténni. Ezen monographiát nem sokára követte »A magyar-horvát kérdés okleveles tára« cím alatt a Budapesti Szemle 1862-diki évfolyamában közölt beható és korszerű ismertetése Pejakovics »Actenstücke zur Geschichte des slavonischen Landtages vom Jahre 1848. Wien. 1861« című munkájának s az 1848-diki horvátországi mozgalmaknak.

A nyugalomba vonult 64 éves, de még testi s lelki erejében meg nem gyengült ősz férfiú a történetirodalmi téren nagy tervekhez tűzött maga elébe, melyeknek 15 évi lankadatlan munka s bámulatos kitartás mellett is csak egy részét bírhatta végrehajtani. Eleinte különös szenvedélyvel foglalkozott az őstörténelmi kérdésekkel, főképen Erdélyre való tekintettel; hozzá is fogott egy nagyobb értekezés megírásához, de csak felét készítette el. Belefáradt a tömkelegbe, a számtalan

hypothesis kétségeivel, az adatok elégtelenségével, a források megbízhatlanságával való küzdésbe, s ezen rá nézve hálátlanul mutatkozó tér mivelésével végképen fölhagyott.

Majd a magyar protestantizmus történelmének tanulmányára vetette magát. E célból sok adatot gyűjtött; egyes részleteken dolgozott is, milyen »Az evangelicusok sérelmei az 1708—15-beli pozsonyi országgyűléseken« című kéziratban maradt tanulmánya, melyhez vannak csatolva a sopron-vidéki evang. templomok elvételére s az ottani protestánsok 1673/4-dik évi üldöztetésére gyűjtött adatai és oklevélmásolatai. Különösen kedvenc eszméje volt megírni a magyar nép számára külön monographiában »A római pápaság történelmét és viszontagságait.« E tervbe vett munkájához többszöri német-, franciaországi és schweiczi utazásai alkalmával a legbecsesebb tudományos munkákból igen szép könyvtárt gyűjtött össze. Az egyháztörténelmi téren azonban nagyobbszerű befejezett munkát nem hagyott hátra; a mit különösen a magyar protestáns egyház történelmét illetőleg annyival inkább sajnálhatunk, mert a »Protestáns Egyházi és Iskolai Lap« 1863. és 1864-diki évfolyamaiban kiadott tíz rendbeli közleménye, — melyek közül 4 különnyomatban is megjelent¹⁾, — teljesen meggyőző bizonyosságot nyújt arról, hogy ő e téren szerzett s a hittudományokra is kiterjedő gazdag ismeretei, alapos készütsége s a rendelkezésére állott bő anyag mellett, széles látkörénél, emelkedett álláspontjánál s éles bírálati tehetségénél fogva valóban hivatva lett volna a magyar protestáns egyháztörténelem bizony nem eléggé mivelte irodalmát nagyobbszerű s maradandó becsű művekkel is gazdagítani.

¹⁾ Ezek a következők: 1) A római kérdés és Renan. Pest. 1863. 4r. 15. l. — 2) Egyházi ünnepély Sopronban. Pest. 1864. 4r. 8. l. — 3) Figyelmet érdemlő egyház- s irodalomtörténelmi monographia (Bírálat a Tóth Mihály Magyar protestáns egyház-szónoklat történelme. I. köt. Debreczen. 1864. cz. munkájának) Pest. 1864. 4r. 11. l. — 4) Tudományos kutatás a vallásban. Pest. 1864. 8r. 265. l. (Javított és bővített kiadás). Ebben Renan Ernőnek »La vie de Jésus« című munkáját történelmi szempontból ismerteti, s a vallásos eszméknek az ő világban valamint a keresztyén korban történt fejlődését fejtegeti.

Föltűnőnek látszó, de az előtt, a ki Szilágyi Ferencz jellemének alapvonásait s fejlődését figyelemmel kísérte, azzal épen nem ellentétes tünemény, hogy ő, ki politikai meggyőződésből conservatív elveket vallott s a fokonkinti fejlődésnek megfelelő meggondolt haladás elméletét pártolta, vallásos és egyházi kérdésekben a legszabadelvűbb nézeteknek hódolt s a legelőhaladottabb eszmék mellett küzdött. Bármily buzgó híve volt is hitfelekezetének, az egyházi és vallásos kérdések tudományos vitatásában a felekezeti szempontok korlátain magasan fölülemelkedett, az orthodoxiát a tudomány fegyverével, a valódi meggyőződés hevével ostromolta, a vallásos hit és lelkiismeret szabadságának minden korlátoztatása ellen határozottan tiltakozott. Kétségtelenül bizonyítják ezt »Calvin János emlékezete«, »Még egyszer Calvin-ünnepély« s az e kérdésben Révész Imrével folyt vitájában irt »Calvin és Servét« című cikkei, de kivált »Tudományos kutatás a vallásban« című nagyobb tanulmánya, melyben magát Renan álláspontjára helyezte.

A 70 éves történetbúvár, az általa Erdély múlt századi történelmére gyűjtött adatok tömegére tekintve, élénken érezte, hogy Erdély történelmének e korszaka mind ez ideig kellen megírva nincs; érezte, hogy e hézag pótlására senki nála több előkészülettel nem rendelkezhetik, s hogy ha valaki, ő van hivatva e korszak beható, kimerítő, bírálati megírására. S elhatározta, hogy élete hátra lévő éveit e nagy és nehéz munkára szenteli. Elhatározását ifjú lelkesedéssel, férfiúi erélylyel törekedett végrehajtani. Elkészítette a tervet, mely szerint Erdély e korszakát 21 önálló nagyobb szerű monographiában szándékozott megírni. Ettől fogva e terv kivitele volt életének legfőbb, úgy szólván egyetlen vágya, reménye s öröme; e terv volt lelkének éjjeli s nappali álma. Még fáradhatatlannabb lett a munkában, még szenvedélyesebb hévvel kutatott, gyűjtött, másolt; s minél tovább haladt a kidolgozásban, minél tovább nőtt a földolgozandó adatok halmaza, annál feszítettebb erővel dolgozott: mert míg egy részről lelki örömmel s megnyugvással tekinthetett vissza munkája már elért sikereire, más részről, a föladat roppant terjedelmét tekintve, s korának súlyosbodó éveire gondolva, lehetetlen

volt fájdalomosan nem éreznie a mondat igazságát: Vita brevis, ars longa!

Neki a gondviselés a nehéz munkára még tíz évet engedett. Hosszú idő annak, ki minden napját, minden óráját egy kitűzött célra használja, de még sem lehetett elég arra, hogy az élete végcéljául kitűzött föladatot teljesen megoldhassa. E folytonos munkában töltött tíz utolsó évre esik az ő történetirői működésének legtermékenyebb korszaka.

Már 1866-ban megkezdette s 1867-ben is folytatta a »Budapesti Szemle« öt füzetében megjelent tanulmányát az 1784-diki Óra-világról, mint tervezett monographiái egyikét, melyet részben átdolgozva s lényegesen megbővitve 3 év múlva önállóan is kiadott »A Óra-világ Erdélyben« cím alatt, Pest, 1871. 8 r. (272 lap). Ez kétségtelenül az e tárgyról irt művek közül nemcsak a legbővebb és legrészletesebb, hanem a legalaposabb dolgozat, melyben e pórlázadás keletkezése s lefolyása hivatalos ügyiratok nyomán igaz világításban van elének állítva, s gr. Teleki Domokos ugyane tárgyról irt s Pesten 1865-ben megjelent munkájának nem egy részlete ellenében a történelmi valóság bírálatalag ki van derítve, s általában a Óra-világra vonatkozó hagyományok és népmondák a maguk valódi értékére vannak leszállítva.

Attól fogva, hogy Szilágyi, az Akadémia egyik legregibb tagja, 1865. jan. 9-dikén a Óra-világról tartott értekezésével, — mely érdekes s rá nézve nyertes hirlapi vitátvont maga után, — az Akadémia osztályülésében mint fölolvasó föllépett, halála évéig 1876-ig, — midőn »A germanizálás történelméből II. József alatt« című utolsó értekezését a már elgyöngült agg szerző helyett fia Sándor olvasta föl, — egyike volt ő azon buzgó tagoknak, kik az Akadémia üléseiben a legszorgalmasabban tartottak fölolvasásokat. A mit e tekintetben több mint 40 év alatt mulasztott, azt most lelkiismeretesen igyekezett helyrehozni. Az »Akadémia Jegyzőkönyve« és »Értesítője« szerint ezen 12 év alatt 15-ször lépett föl csaknem kizárólag Erdély XVIII-dik századi történelméből vett terjedelmesebb monographiák és értekezések fölolvasásával, melyek nagyobb részint csak kivonatban láttak világot az

»Akadémia Értesítőjé«-ben,¹⁾ kissébb részben azonban az akadémiai történelmi »Értekezések« sorában is megjelentek.²⁾

9) Ily kivonatok az Akadémia Értesítőjében :

1) A protestáns és róm. cath. egyházak a párizsi világtárlaton 1867-ben. (II. évf. 1868. 1. sz.)

2) A magyar nyelv ügye a két magyar hazában II. József császár alatt. (U. ott. 4. sz.)

3) Cserey Heléna, idős b. Wesselényi Miklósné, a türelmi korszak vértanúja (U. ott. 5. sz.). — Megjelent e kivonat különnyomatban is, Pest, 1868. 8 r. 12. l.

4) A heidelbergi káté s a magyarországi és erdélyi protestáns autonómia a XVIII-dik században. (U. ott. 14. sz.). — Egész terjedelemben a önnállóan is kiadva, Pest, 1869. 8 r. 43. l.

5) XII-dik Károly svéd király Zilahon 1714-ben. (III. évf. 1869. 16. sz.)—Fölhasználva »Zilah történelméből« című munkájában, Pest, 1870.

6) Gr. Mikeš Anna, báró Dániel Istvánné, erdélyi vegyes házassága a XVIII-dik században. (IV. évf. 1870. 1. sz.)

7) Egy erdélyi országgyűlés II. József császár korában. (U. ott. 11. sz.)

8) II. József császár mint az erdélyi róm. cath. egyház reformátora. (V. évf. 1871. 7. sz.)

9) Erdély XVIII-dik századbeli protestáns egyeteméről (VI. évf. 1872. 13. sz.)

10) Erdélyi vallásügyi jogviszonyok történelméből. Három monographia. (VII. évf. 1873. 12. sz.). — Megjelent egész terjedelemben is az Akadémiai Értekezések közt »Rajzok Erdély államéletéből a XVIII-dik században« cím alatt. Budapest. 1873.

11) A két báró Wesselényi Miklós. Erdélyi élet- és korrajz. 1750—1850. (VIII. évf. 1874. 11. sz.). — Ezen egészen mintegy 28 nyomtatott ivre terjedhető monographiából az Akadémiai Értekezések közt 1875-ben »Ifjabb b. Wesselényi Miklós«, 1876-ban pedig »Idős b. Wesselényi Miklós« cím alatt két külön élet- és korrajz jelent meg: de mint-hogy az Akadémia szabályai szerint az értekezések tartalma 5 ívnél többre nem terjedhet, mind kettő tetemesen megrövidítve.

12) Közlemények ifjabb b. Wesselényi Miklós életéből (X. évf. 1876. 4. sz.)

13) A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt. (X. évf. 1876. 8. sz.)

9) Az »Értekezések a történelmi tudományok köréből« kötetiben következő dolgozatai jelentek meg :

1) Egy lap Erdély legújabb történelméből. Emlékbeszéd Tunyogi Cs. József kolozsvári ref. jogtanár fölött. Az 1834-diki országgyűlés s az azt megelőzőtt egyházi s politikai mozgalmak rajzával. Pest. 1867. 8 r. 160 l. (Értekezések. I. köt. V. sz.)

Mind ezen dolgozatok egyes mozaik darabok gyanánt tekinthetők; a mester keze ezekből szándékozott a XVIII-dik századi Erdély politikai, egyházi és társadalmi életének képét összeállítani, mely multat a most élő nemzedékben senki oly alaposan mint ő át nem buvárlott, senki oly részletesen mint ő nem ismert.

Ha e nevért megörökítendő nagy mű befejezésétől még távol állott is, de az egyes részletek kidolgozásával, melyek egy része nyomtatásban is megjelent, más része csak kéziratban maradt, így is sokat tett; iróink e téren fölmutatható munkásságához arányban így is igen sokat tett arra, hogy hazánk mult századi történelmét, — melynek megírását az Akadémia legközelebb mint egyik legszükségesebb, legsürgetőbb teendőt jelölte ki, — az egykori Erdélyt illetőleg a közel jövőben meg lehessen írni. Hátrahagyott kézírataiban, melyek közt az ezen korra vonatkozó oklevelek saját kezével vett másolatai 2000 ívnél többre terjednek, e korszak vállalkozandó megírója rendkívül becses anyagot fog nyerni. A hazai tudományosság történelmének buvára pedig e kéziratok egyik nagybecsű darabja gyanánt fogja üdvözölni »Az erdélyi jogtanodák és jogtanítás története« című terjedelmes s csaknem teljesen sajtó alá kész munkáját, melynek érdekében hosszas levelezést folytatott néhai Dózsa Elek, Salamon József tanárokkal, s több tekintélyes erdélyi szakemberrel, és a melyben igen sok oly adatot használt föl, a melyekhez másoknak ő előtte hozzá férni nem lehetett.

2) Zilah történelméből. Pest. 1870. 8 r. 136. l. (U. ott I. köt. XII. sz.)

3) Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. Budapest. 1874. 8 r. 135. l. (U. ott III. köt. V. sz.). — Tartalma: a) Közlemények az erdélyi római katolikus egyház történetéből. b) A nagy-szebeni reformátusok imaháza és a jesuiták. c) Gróf Bánffy Dénesné és leánya.

4) Ifjabb b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Budapest. 1875. 8. r. 90 l. (U. ott V. köt. II. sz.)

5) Idős b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Budapest. 1876. 8. r. 84. l. (U. ott V. sz.)

6) A germanizálás történelméből a két magyar hazában II. József alatt. Budapest. 1876. 8. r. 31. l. (U. ott VI. köt. 4. sz.). — Nyomtatásban nincs egészen közölve. Megjelenését már nem érte meg.

Az évek folytával egyre gyarapodott adatgyűjteményre, hanyatló korának e legfőbb gyönyörűségére, az agg történetbuvár és író mind inkább-inkább szorongó szívvel volt kénytelen tekinteni; mert lehetetlen volt arra nem gondolnia, hogy midőn az adatokat a tervezett 21 monographiához már ugy szólván teljesen összegyűjtötte, midőn ézelja kivitelét gazdag gyűjteménye oly annyira megkönnyítette, e kincs teljes fölhasználására, az anyag földolgozására elegendő ideje nincs és nem lehet. Nem tudta ekkor eléggé sajnálni, miért nem fogott korábban, minél korábban, a testi s lelki erőt s hosszas időt kívánó nagy munkához. E fájdalmas érzés kísérté s sirjába, midőn 1876. május 20-dikán, életének 80-dik, akadémiai tagságának 53-dik évében, küzdelemmel és munkával teljes életét, fia karjai közt, kibén a Szilágyi név a magyar tudományos irodalom terén már harmad iziglen él, bevégezte.

Benne irodalmunk egy igen gazdag ismeretekkel bíró, folytonosan tanuló, lankadatlan szorgalmú, ernyedetlen buzgóságú, emelkedett szellemi látkörű, éles ítélő s rendkívüli emlékező tehetséggel rendelkező munkását vesztette el, ki az általa átélt hosszú korszak eseményeit, az e korra hatással volt eszméket és férfiakat igen alaposan ismerte, s a közéletben szerepelt nevezetesebb kortársai nyilvános életéből majd minden adatot könyv nélkül meg tudott mondani. Mint a politikai életben szerkesztői állásánál fogva szereplő férfiú, nézeteit, elveit, meggyőződését, ugy a közvéleményben uralomra jutott öt elítélő ellenpárttal, mint később a törvény- és jogtíró, korlátlan hatalmú kormánynyal szemben, mindig nyíltan, határozottan kimondotta s férfiasan védelmezte. Mint író, ugy politikai mint egyházi kérdések fölött folytatott vitáiban tanulmányaira alapított erős meggyőződését a tudomány fegyverével erőlyesen és sikeresen tudta védelmezni, s történelmi dolgozataiban, az igazság érdekében, minden más melléktekintetet félretéve, bármily hatalmas és érzékeny érdekek érintésétől sem óvakodott: mert a történetíró föladatának s legfőbb kötelességének az igazság nyomozását, kiderítését, hirdetését és védelmezését hitte és vallotta. S épen ezért mind azt, a minek igazságáról meg volt győződve, bárkivel szemben puritán ridegséggel kimondotta, a bekövetkezhető s gyakran be is követke-

zett ellenszenv s ellenhatás által magát a szabad kutatás, szabad gondolkozás és szabad véleménynyilvánítás terén korlátoztatni nem engedve.

Tekintetes Akadémia! A politikai és vallásos nézetek eltéréséből származó személyes ellenszenveknek a sirnál el kell hallgatni. Itt ez ünnepélyes órában, melyet egyik legveteránabb bajtársunk emlékezetének szentelünk, csak a hazáját, nemzetét, annak irodalmát mindig igazán szerető, azért utolsó lehelletéig híven küzdő és fáradó tudós és író érdemeinek kell lelki szemeink előtt lebegni. Ez érdemeket pedig az utókornak, adja Isten, minél fényesebben sikerülendő irodalmi műalkotásai tulszárnyalhatják, a nagy közönség előtt feledségbe merithetik: de, ha én e rövid s egyszerű beszédben ez érdemeket inkább csak érintettem mint fejtegettem, s azok összehasonlító bírálati méltatásába nem bocsátkoztam is, a magyar irodalom történelmének részrehatatlan megírója Szilágyi Ferencz nevével az elismerést sem a jelenben, sem a jövőben meg nem tagadhatja.